

ELEŞTİREL SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ: HABER ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN BİR İNCELEME

Ömer ÖZER*

Gönderim Tarihi: 20.01.2022 - Kabul Tarihi: 03.03.2022

Özer, Ö. (2022). Eleştirel söylem çözümlemesi: Haber örnekleri üzerinden bir inceleme. *Etkileşim*, 9, 36-54. doi: 10.32739/etkileşim.2022.5.9.154

Bu çalışma araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Öz

Bu çalışmada haber söyleminde yapılan ideolojik üretim saptanmıştır. Bu amaçla iki haber üzerinde çözümleme yapılmıştır. Bu çözümlemenin yapılmasının nedeni, Türkiye’de eleştirel söylem çözümlemesi yaptığını iddia eden çok sayıda çalışmada kurgusal yanlışlar, yöntem kullanma yanlışları ve çözümleme yanlışlarının yapılmasıdır. Benzer hataya düşmemek için çalışmada önce kuramsal temel yöntem uyumu sağlanmıştır. Örneğin eleştirel söylem çözümlemesi önce kuramsal olarak açıklanmıştır. Yöntemde Teun Adrian van Dijk’in makro-mikro şeması kullanıldığından düşünürün eleştirel söylem yaklaşımı da ele alınmıştır. Bunu, onun makro-mikro şemasının yöntem başlığı altında açıklanması izlemiştir. Bundan sonra ise şema uyarınca dilbilimsel kavramlar eşliğinde eleştirel söylem çözümlemesinin doğasına uygun irdeleme gerçekleştirilmiştir. Çözümlemelerin iki haber üzerinde yapılmasının nedeni, eleştirel söylem çözümlemesinin nasıl yapıldığını daha ayrıntılı olarak göstermektir. Çözümlemesinde tek bir haberi tercih eden van Dijk’in (1991) çalışmalarından biri örnek alınmıştır. Çözümlemelere göre, van Dijk’in yaklaşımı ve şeması Türkçe haberlere uyum sağlamaktadır. Bu anlamda haberlerin söyleminde ideolojik üretim yapıldığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: eleştirel söylem çözümlemesi, Teun Adrian van Dijk, sosyo-bilişsel yaklaşım, makro-mikro şema, Yunanistan, grev, Elton John haberi.

*Profesör Doktor, Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi,
omerozer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2649- 6182.

CRITICAL DISCOURSE ANALYSIS: A STUDY BASED ON NEWS ARTICLES

Ömer ÖZER*

Received: 20.01.2022 - Accepted: 03.03.2022

Özer, Ö. (2022). Eleştirel söylem çözümlemesi: Haber örnekleri üzerinden bir inceleme. *Etkileşim*, 9, 36-54. doi: 10.32739/etkilesim.2022.5.9.154

This study complies with research and publication ethics.

Abstract

In this study, the ideological production in news discourse is analyzed. For this purpose, the analysis was made on two news. The reason for carrying out this analysis is that many studies claiming to carry out critical discourse analysis in Turkey have made structural mistakes in using methods and analyses. In order not to commit the similar mistake, the harmony of theoretical basic method was ensured in the study. For instance, when critical discourse analysis was carried out, this was first explained theoretically. Since the macro - micro scheme of Teun Adrian van Dijk is used in the method, the critical discourse approach of the scholar is also explained. This was followed by the explanation of his macro - micro scheme under the title of method. And then, based on the schema, analyses were carried out in accordance with the nature of critical discourse analysis, accompanied by linguistic concepts. The reason why analyses are made on two news articles is to show how critical discourse analysis is to be carried out. A study by van Dijk (1991), who preferred to use a single news story in his analysis, was taken as an example. According to the analysis, van Dijk's approach and scheme are compatible with Turkish news. In this sense, it has been revealed that there is ideological production in the discourse of the news.

Keywords: critical discourse analysis, Teun Adrian van Dijk, socio-cognitive approach, macro-micro scheme, Greece, strike, Elton John news.

*Professor, Anadolu University, Faculty of Communication Sciences,
omerozer@anadolu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2649- 6182.

Giriş

Bu çalışmanın konusunu eleştirel söylem çözümlemesi oluşturmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, iki Türkçe haber metni üzerinde uygulanmıştır. Söz konusu haberlere yöntem ve çözümlemede geniş olarak yer verilmiş ve haberler ekte sunulmuştur. Çözümleme, Türkiye’de, geliştirdiği makro - mikro şemasına (van Dijk, 1983) çokça başvurulmuş Teun Adrian van Dijk’in sosyo-bilişsel yaklaşımı çerçevesinde yaptığı bir çözümleme (van Dijk, 1991) dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bunu yapmanın temel nedeni, Türkiye’de iletişim alanında özellikle haber metinleri bakımından yapılan bazı çözümlemelerde yanlış ya da yetersiz çözümleme yapılmasıdır¹. Dolayısıyla çalışmanın önemi de örnek olacak bir çözümleme yapılacağı iddiasından gelmektedir. Bu anlamda makalede kuramsal temel - yöntem uyumu sağlanmaktadır. Nitekim eleştirel söylem çözümlemesi konu edinilen bir çalışmada eleştirel söylem çözümlemesine başat konumda kuramsal olarak yer verilmesi gerekir. Daha sonra Teun Adrian van Dijk’in sosyo-bilişsel yaklaşımı sunulmaktadır. Yöntem açıklaması yapılmasını çözümleme izlemektedir. Çalışma sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

Eleştirel Söylem Çözümlemesi

Eleştirel söylem çözümlemesi, 1970’lerin sonlarında East Anglia Üniversitesi’nde geliştirilmiştir. Alanı bazı kuramcılar inşa etmiştir ve eleştirel dilbiliminden türetilmiştir (Fowler vd. 1979; Kress ve Hodge, 1979). Söz konusu kuramcılar Halliday’in dilin işlevsel görüşünden etkilenmişlerdir. Halliday’in yanı sıra Foucault, Gramsci, Pêcheux ve Habermas etkilenenler arasında bulunmaktadır (Todoli Cervera vd. 2006: 9). Eleştirel söylem çözümlemesinin, doğal olarak ‘Eleştirel Kuram’la da ilişkisi kurulmuştur. Eleştirel gücü, başta Jürgen Habermas olmak üzere Frankfurt Okulu’ndan sağlanmaktadır. Wodak ve Meyer’in (2009: 6) belirttiğine göre, 1937’de Max Horkheimer’in ısrarla toplumu eleştirmek ve değiştirmek için sosyal kuramı önermesi son derece önemlidir. Nitekim eleştirel söylem çözümlemesinin kapsamı, yalnızca dil temelli değildir. Eleştirel söylem çözümlemesine göre söylemler, sosyal yaşamın yapılanmasında ve örgütlenmesinde hizmet eden görece durağan dil kullanımındır. Bunun yanı sıra eleştirel söylem çözümlemesi, tek bir kuramsal çerçeve ya da yönetime de sahip değildir.

¹ Bu makalenin yazarı, günümüze kadar, belirtilen çerçevede iletişim alanında yapılmış 74 çalışmayı incelemiştir. Onların arasında hakemin önerdiği çalışmalar da bulunmaktadır. Yazar ayrıca Teun Adrian van Dijk’in hemen hemen tüm çalışmalarını gözden geçirmiştir. van Dijk’in eleştirel söylem çalışmalarında yapısalcılıktan veya Britanya Kültürel çalışmalarından yararlanılmış, esinlenmiş ya da etkilenmiş bir kuramsal temel bulunmamaktadır. Yalnızca bir-iki çalışmada (örneğin 1991) eleştirel haber araştırmalarının tarihsel gelişimini anlatırken atıf yapmıştır. O, Moscovici’den etkilenmiş ve sosyo-bilişsel yaklaşımı geliştirmiştir. Dolayısıyla bu makalenin yazarı, yanlış yapılmış çalışmaları açığa vurmak istememektedir.

Eleştirel söylem çözümlemesi, söylem çözümlemesinin bir alt koludur. Çok sayıda söylem çözümlemesi yaklaşımı bulunmaktadır. Bu alan, onlardan biridir. Eleştirel söylem çözümlemesi, tek bir kuramsal çerçeveye de sahip değildir. Hem kuramsal hem de analitik olarak çok sayıda eleştirel söylem çözümlemesi vardır. Sohbetin eleştirel çözümlemesi, yazılı basın haberinden ya da derslerdeki ve okuldaki öğretimden oldukça farklıdır. Eleştirel söylem çözümlemesinin genel amaçları ve ortak yönelimleri temel alındığında, birbiriyle yakından ilişkili kuramsal ve kavramsal çerçevelerden oluştuğunu söylemek doğru olacaktır (van Dijk, 2001: 353).

İki bileşeni eleştirel ve söylem kavramları olan eleştirel söylem çözümlemesinin anlaşılacağı üzere diğer ismi eleştirel dilbilimdir. Son 20-30 yılda eleştirel söylem çözümlemesi ismi diğerinden daha fazla kabul görmüştür (Özer, 2018). Eleştirel söylem çözümlemesinin gelişiminde şu alanların önemi büyük olmuştur: Uygulamalı dilbilim, pragmatik, klasik retorik, metin dilbilim ve sosyo-dilbilim. Ayrıca antropoloji, dilbilim, felsefe, iletişim çalışmaları içinde de bu eğilim paylaşılabilir. Eleştirel söylem çözümlemesi alanında incelenen konular, araştırmacılar ve yaklaşımlara göre değişmektedir. Anılan konular arasında şunlar yer almaktadır: Toplumsal cinsiyet, ırkçılık, medya söylemleri, politik söylemler, örgütsel söylemler ya da kimlik araştırması. Belirtmek gerekir ki, bu çalışmaların yöntemleri de değişmektedir. Bazı araştırmalar küçük nitel çalışmalardan oluşmaktadır. Bazısı ise büyük çaplı çalışmalar olmaktadır (Wodak, 2002: 6).

Sosyal eşitsizlik eleştirel söylem çözümlemesinin üzerinde durduğu ana temadır. Sosyal eşitsizlikler, dil kullanımı yoluyla yani dil aracılığıyla ifade edilir, işaretilenir, oluşturulur ve meşrulaştırılır. Eleştirel söylem çözümlemesi ise anılan sosyal eşitsizlikleri eleştirel olarak incelemeyi amaçlar (Wodak ve Meyer, 2009). Eleştirel söylem çözümlemesi kullanımdaki dili sosyal bağlamlarında incelemek için bir dizi kuram ve yöntemden oluşur (Wetherell vd. 2001'den akt. Jahedi vd. 2014: 28).

Eleştirel söylem çözümlemesi anlaşılacağı üzere, bazı temaların söylem boyutlarıyla ilgilidir. Bunlar öncelikle gücün kötüye kullanımı, adaletsizlik ve eşitsizliktir. Dolayısıyla eleştirel söylem çözümlemesi, eleştirel olarak çözümlenmesi gereken sosyal sorunlar tarafından güdülenmekte ve bu konularla ilgilienmektedir. Eleştirel söylem çözümlemesi yapanlar, açık bir sosyo-politik duruş da alırlar. Bu araştırmacılar, eleştirel söylem disiplini içinde ve hatta söylem alanı kapsamında topluma bakış açısını, yönelimini, amaçlarını açıkça ortaya koyarlar. Yani eleştirel söylem akademisyenleri, sosyal ve politik bilim insanları olmaları kadar, sosyal aktivist ve eleştirci de olmalıdırlar (van Dijk, 1993: 253). Nitekim kuram oluşturma çabalarının ve/veya yaptıkları çözümlemenin her aşamasında olmasa da bu eleştirel araştırmacıların çalışması sonuçta politiktir. Eşitsizlik ve egemenliğe diğer alanlarda çözümleme yapanlardan çok daha fazla katlanırlar. Neredeyse tek amaçları sosyal adaletsizlik ve eşitsizliği ihmal eden, ona göz yuman, onu meşrulaştıran, destekleyen, yasallaştıran güç

sahibi elitlerin egemenliklerine son vermektir. Gerçek sorunlar üzerinde dururlar (van Dijk, 1993: 252).

Egemenlik, söylemi yapılandırır. Her söylem aynı zamanda tarihsel olarak üretilir ve yorumlanır. Güçlü grupların ideolojileri egemenlik yapılarını meşrulaştırır (Wodak, 2002: 12). Eleştirel söylem çözümlemesi, baskıyı çözümler. Anlamın üretimindeki ideoloji ve gücün etkileri ki bunlar egemen yapılarıdır, gizlenir ve böylece doğal formlar haline dönüşür. Baskıyı çözümlerken aynı zamanda eşitsiz güç ilişkilerine direnme olanaklarını da saptar. Böylece yaratıcılık eylemleri içinde sabit söylemsel pratiklerin kırılması olarak görülen direnmeye davetiye çıkartır.

Eleştirel söylem çözümlemesi odağına sosyal güç ile söylem arasındaki ilişkiyi almaktadır. Egemen gruplar ve kurumlar, konuşma ve metinler aracılığıyla gücün kötüye kullanılmasını yasalaştırmakta, yeniden üretmekte ve meşrulaştırmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi ise bunun nasıl gerçekleştiğini tanımlamakta ve açıklamaktadır (van Dijk, 1996: 84). Özetle eleştirel söylem çözümlemesi üç konuda söylemin rolünü açığa vurmaya amaçlamaktadır. Bunlar; eşitsiz güç ilişkileri, sosyo-politik egemenliğin yeniden üretimi ve ona meydan okumadır (Garret ve Bell, 1998: 6'dan akt. Jahedi vd. 2014: 29).

Eleştirel söylem çözümlemesi içinde kullanılan sözcük dağarcığı bu anlamda kendini bulmaktadır. Bunlar "güç, egemenlik, hegemonya, ideoloji, sınıf, toplumsal cinsiyet, ırk, ayrımcılık, çıkarlar, yeniden üretim, kurumlar, sosyal yapılar ve sosyal düzen"dir. Nitekim eleştirel söylem çözümlemesi; söylem ve toplum, metin ve bağlam, dil ve güç arasındaki ilişkileri düşünmek için fırsatlar sağlamaktadır (Fairclough, 2001).

Eleştirel söylem çözümlemesi bakımından bağlam da önemlidir. Eleştirel söylem çözümlemesi, "sorunu bağlamına oturtup oradan anlam çıkarma sanatıdır." Bağlam, Norman Fairclough'ta sosyal pratik olarak yer almıştır.² Teun Adrian van Dijk'ta bağlam ve Ruth Wodak'te de tarih olarak tutulmuştur.³ Bir

² Norman Fairclough, eleştirel söylem çalışmalarının kurucuları arasında yer almaktadır ve 'Diyalektik-İlişkisel Yaklaşımın (*Dialectical-Relational Approach*)' temsilcisidir. Marx, Foucault ve Halliday'den etkilenmiştir. Özellikle Gramsci'nin kuramına değer vermektedir. Fairclough, Marxist gelenekteki sosyal çatışmaya odaklanmıştır ve onun söylemdeki dilsel görünümünü belirlemeyi denemektedir. Daha özeldir egemenlik, farklılık ve direnme üzerinde durmaktadır. Diyalektik-ilişkisel yaklaşıma göre her sosyal pratik, bir semiyotik unsura sahiptir. Fairclough, eleştirel söylem çözümlemesini anlamlandırma süreci (dili de içeren) ve sosyal pratiğin diğer unsurları arasındaki diyalektik ilişkinin çözümlemesi olarak anlamaktadır. Sosyal pratiğin bu semiyotik görünümü, türler ve tarzların oluşumundan sorumludur. Sosyal düzenin semiyotik görünümü, söylem düzeni olarak adlandırılır (Wodak ve Meyer, 2009: 27).

³ Ruth Wodak de eleştirel söylem çözümlemesi alanının kurucuları arasındadır. Martin Reisigl ile birlikte 'Söylem Tarihsel Yaklaşımın (*Discourse-Historical Approach*)' temsilcilerindedir. Frankfurt Okulu'nun eleştirel kuramı ve sembolik etkileşimcilikten etkilenmiştir. En dilbilimsel uyumlu yaklaşımdır. Eylem alanı tür, söylemler ve metinler arasında

metnin eleştirel söylem çözümlemesi yapılırken mutlaka bağlamı göz önüne alınmalıdır. Elbette anlam, rastlantısal olarak ya da kişiden kişiye değişme şeklinde değil, dilbilimsel kavramlar yardımıyla, üretilen ideolojiden çıkarılmaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi, çözümleme yapanın aklına geleni yazması anlamına gelmemektedir (Özer, 2018).

Teun Adrian van Dijk'ın Sosyo-Bilişsel Yaklaşımı

Eleştirel söylemin 1991 Amsterdam kurucu toplantısında da yer alan van Dijk, Moscovici'den beslenerek sosyo-bilişsel eleştirel söylem yaklaşımını geliştirmiştir. Dolayısıyla sosyo-bilişsel söylem çalışmaları, eleştirel söylem çalışmaları içinde yer almaktadır. van Dijk, sosyo-bilişsel yaklaşımı rastlantısal olarak ortaya koymamıştır. 1970'lerde başladığı serüveninde sosyal pratikte ve temel birim olarak da metinlerde ve söylemlerde kalacağını işaretlerini vermiştir (van Dijk, 1977; 1981). 1980'lerin başlarında Kintsch'le birlikte kaleme aldığı "Strategies of Discourse Comprehension" (van Dijk ve Kintsch, 1983) başlıklı çalışmada, dil süreçleri çalışmasına söylemi uyumlandırmışlardır. Yazar ortak olarak gerçekleştirdiği bu çalışmadan sonra aslında *News as Discourse* (van Dijk, 1988a) ve *News Analysis* (van Dijk, 1988b) çalışmalarıyla değil, Türkiye'de çok fazla atıf almayan *Discourse and Communication: New Approaches to The Analysis of Mass Media Discourse and Communication* (van Dijk, 1986) başlıklı bir çalışmasıyla medya söylemine giriş yapmıştır. Özetle van Dijk, 1970'lerde başladığı çalışmalarında dilbilim, söylem ve kendi ifadesiyle eleştirel söylem çalışması yapmıştır.

van Dijk'a göre, yapısalcı çözümlenmeler ile diğer bazı eleştirel söylem çalışmaları sosyo-bilişsel boyutu dikkate almamaktadır. Eleştirel söylem çözümlemesi yaklaşımları sosyal yapılarla söylem yapıları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Bilişsel boyutu devreye sokmamak onlar için önemli bir kayıptır. Sosyo-bilişsel yaklaşım ise karmaşık sosyo-bilişsel arayüz sayesinde söylem yapıları ile sosyal yapıları ilişkilendirmektedir. Sosyo-bilişsel söylem çalışmaları, sosyal gruplar ve toplulukların üyelerini inceler. Dil kullanıcıları iletişimsel durumun katılımcılarıdır ve yaklaşım onların tutumları ve ideolojilerini ele alır. Bir başka deyişle dil kullanıcılarının paylaşılmış sosyal bilgileriyle ilgili olmaktadır. Ayrıca onların süregiden iletişimsel ortak paydasıyla da ilgilidir (van Dijk, 2016: 3). Özetle, van Dijk'ın söyleme sosyo-bilişsel yaklaşımı, söylem-biliş-toplum üçgeni tarafından karakterize edilmektedir.

Sosyo-bilişsel yaklaşımın bu üçgeni, ırkçı söyleme uyumlandırılabilir. Örneğin ırkçı metin ve konuşmanın bazı yapılarıyla ilgili söylemsel unsurlar ele alınabilir. Özel konular, göçmenler ve azınlıkların olumsuz betimlenmesi ve reddetme incelenebilir. Kullanılan sözcüklere, gramatik yapılar, safsatalara,

bağ kurarak söylemin kuramını oluşturmayı denemektedir. Tarihe ve bağlama vurgu bulunmaktadır. Onlar, argümanlaştırma kuramlarını aşırı olarak kullanmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009: 26).

argümanlara ya da metaforlara bakılabilir. “Biz ve Onlar” arasındaki ideolojik kutuplaştırma örnekleri incelenebilir ve anlamlandırılabilir. Bazı söylemler ve bunların altında yatan bilişler, sosyal ve politik olarak göçmenler ya da azınlık gruplara karşı işlevsel hale getirilir. Bu, beyaz egemen gruplar tarafından etnik egemenlik ve eşitsizliğin üretimi ve yeniden üretimi içinde gerçekleştirilir. Nitekim söz konusu bilişler aracılığıyla azınlıklar ve göçmenler; eğitim, medya ve politika bakımından kamu söylemine erişimin ayrıcalığını yaşayan güçlü sembolik elitler ve organizasyonlar tarafından kontrol edilirler.

van Dijk’in sosyo-bilişsel yaklaşımı aslında düşüncelerinin tarihsel gelişimi esasında hep var olmuştur. O, daha 1990’ların başındaki bir çalışmada bu çerçevede anlamlı olacak düşüncelerini ortaya koymuştur. van Dijk’a göre söylem çözümlemesi, konuşma ve metni tanımlar. Buna karşılık klasik dilbilim ve semiyoloji, işaretin anlamı ve formu arasındaki ortalama farkı ortaya koyar. Ancak söylemin karmaşık çözümlemesi içinde yer alan yaklaşımlar -sosyo-bilişsel yaklaşımı da kapsayan-, konuşma ve metin çözümlemeyle sınırlı değildir. Bu çözümleme yaklaşımının bilişsel, sosyal, kültürel ve tarihsel bağlamları bulunmaktadır (van Dijk, 1991: 110-111).

Buraya kadar yapılan anlatımlar üzerinden sosyo-bilişsel söylem çalışmalarının iddiasını şöyle özetlemek mümkündür: Söylem ve toplum olarak farklı ikili yapılar söz konusudur. Bunlar arasında doğrudan bir bağ yoktur. Burada sosyal ve politik yapılara da dikkat etmek gerekir. Nitekim onlar yalnızca dil kullanıcılarının zihinleri aracılığıyla metin ve konuşmayı etkileyebilir. Bu çerçevede sosyo-bilişsel yaklaşım bakımından şu unsurlar esas alınarak çözümleme yapılabilir: Sesbilimsel vurgu, sentaktik sözcük düzeni, konu ya da odak, önermelerin yapıları, önermeler arasındaki bağdaşıklık ilişkileri, adil ve eşgönderge, söylemin konusu ya da global anlamları, kişi özellikli anlatımlar, kanıtlar, değerlendirme ifadeleri, önvarsayımlar ve argümanların durumu (van Dijk, 2016: 3).

Yöntem

Aşağıda yer verilen çözümlemelerde iki haber kullanılmıştır. Bunlardan birincisi “Yunanistan’da kamu çalışanları grevde” başlıklı haberdir. Haber, Hürriyet internet sitesinde 15.10.2020 tarihinde yayımlanmıştır (bkz.: *Ek-1*). İkincisi ise “Elton John’dan Brexit isyanı: Ben Avrupalıyım” başlıklı haberdir. Bu haber de HaberTürk internet sitesinde 31.05.2019 tarihinde yayımlanmıştır (bkz.: *Ek-2*). Haberler, van Dijk’in makro - mikro şeması uyarınca çözümlenmiştir. Yazar, modelini yaklaşık 39 yıl önceki bir çalışmada açıklamıştır (van Dijk, 1983). Ancak yukarıda da açıklanmaya çalışıldığı gibi, ortaya koyduğu düşünceleri bir süreklilik taşıdığından son dönem çalışmalarıyla uyum içinde olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır. Bu nedenle haberler, makro-mikro şemasına göre çözümlenirken, belli dilbilimsel kavramlar eşliğinde de ele alınmıştır. Çözümlemede öncelikli olarak 1991’de yaptığı bir çözümlemeli çalışma dikkate alınmıştır (van Dijk, 1991). Belirtilmek zorunluluğu olan ise aşağıda sunulan makro-mikro şemasının Ömer Özer’in (2018) çalışmasından aynen alındığıdır. Bunun nedeni,

van Dijk'in 1983 yılındaki makalesinde yer verdiği şemanın Özer tarafından maddeleştirilmesidir.

van Dijk'in şeması iki bölümden oluşmaktadır: "Makro yapı ve mikro yapı". Makro yapı bölümü iki başlık altında incelenmektedir: "Tematik çözümleme ve şematik çözümleme" (van Dijk, 1983). Haberler, hikâyeler ya da argümanlar gibi bir hiyerarşik şemayı izlemektedir. Haber üretimi, profesyonel rutinler, zaman, yetişmiş insan ve baskıya girişin ağır sınırlılıkları altında her gün binlerce kere yapılmaktadır. Bu da bir şema tarafından organize edilmektedir (1988a). Söz konusu şema içerisinde başlık - haber girişi birlikte özetlenmektedir (van Dijk, 1991: 114). Aynı zamanda bunlar bütünüyle metnin makro yapısının anlamını ifade etmek zorunda olan özetlemenin yanı sıra metne giriş görevini de yürütmektedir. Nitekim ana olay, katılımlar ve zaman girişte yer almakta ve özetleme ile giriş birlikte şemanın daha üst seviyesini göstermektedir (van Dijk, 1983). Şemaya metin de dâhildir. Ayrıca başlık ve haber girişlerinden haberin temasını öğrenmek de mümkündür. Makro yapı çözümlemesinde başlıklar, haber girişleri, ana olay, haber kaynakları, ardalın ve bağlam bilgisi, olay taraflarının olayları değerlendirmesi gibi unsurlar ele alınmaktadır. Ayrıca fotoğraflar, tematik yapı unsuru olarak da ele alınabilir.

Mikro yapı çözümlemesinde ise sentaktik çözümleme, yerel bağdaşıklık, sözcük seçimleri ve retorik çözümlenmeleri yapılmaktadır. Sentaktik çözümlemede cümlelerin kullanım yapılarına bakılmaktadır. Aktif ya da pasif yapıyla kurulan bir cümlenin anlamı farklı olabilmektedir. Yerel bağdaşıklıkta art arda gelen cümlelerin ve cümlenin bölümlerinin birbirleriyle olan ilişkilerine bakılmaktadır. Nedensel ilişkide cümle içinde nedensel bağlar aranmaktadır; işlevsel ilişkide genel ifadeli bir cümlenin açılımının bir sonraki cümlede yer alıp almadığı kontrol edilmektedir. Burada spesifikleştirme, özetleme, zıtlık ve örnekleme yapıp yapılmadığına bakılmaktadır. Ayrıca burada, ideolojik bulgulara da rastlanabilmektedir. Kavramsal/referansal ilişkide ise bir cümlede yer alan bir kavramla sonraki cümle arasındaki 'kayıp bağlar'ın kurulup kurulmadığına bakılmaktadır. Burada da ideolojik bulgulara rastlanabilmektedir. Kullanılan bazı kavramlar anlamsal bir buzdağı oluşturmaktadır. Sözcük seçimleri, ideolojik yapılanma açısından oldukça önemlidir. Aynı insanın terörist ya da özgürlük savaşçısı olarak tanımlanabilmesi bu konuda oldukça fazla verilen bir örnektir. İşçilerle ilgili, Glasgow Medya Grubu'nun yaptığı bir araştırmada endüstriyel sorunlarda işçiler basında tipik olarak seçilmiş bazı sözcüklerle sunulmuşlardır. Basın haberlerde işçileri, grevciler, bölücü eylemler gibi sözcüklerle sunmuştur. Bu sözcükler, işverenleri sunarken kullanılanlardan daha olumsuzdur. Sözcük seçimlerindeki bu farklılık yoluyla sosyal katılımcılar ve sosyal aktörler hakkındaki temel inançlar ve ideolojiler ortaya konabilir (van Dijk, 1983). Haberin retorğinde ise ikna edici ve inandırıcı verilere ve bilgilere bakılmaktadır. Haberin ikna edici, inandırıcı olması için görgü tanıklarından alıntılar yapılır. Fotoğraflar da ikna edici ve inandırıcı olma örneğidirler (van Dijk, 1988a: 81-82; 1988b: 16; 1991: 116).

van Dijk'ın makro - mikro şemasını şu şekilde açıklamak yararlı olacaktır:

A. Makro Yapı

1. Tematik Yapı

a. Başlık/lar

b. Haber Girişi

1. *Spot/lar*

2. *Spot olmadığında haber metninin ilk paragrafı alınmalıdır. Haber tek paragraftan oluşuyorsa ilk cümle haber girişi olarak alınabilir.*

c. Fotoğraf

2. Şematik Yapı

a. Durum

1. *Ana Olayın Sunumu*

2. *Sonuçlar*

3. *Ardalan Bilgisi (Önceki olay da dahil)*

4. *Bağlam Bilgisi*

b. Yorum

1. *Haber kaynakları*

2. *Olay taraflarının olaya getirdikleri yorumlar*

B. Mikro Yapı

1. Sentaktik Çözümleme

a. Cümle yapılarının aktif ya da pasif olması

b. Cümle yapılarının basit ya da karmaşık olması

2. Yerel Bağdaşıklık

a. Nedensel ilişki

b. İşlevsel ilişki

c. Referansal ilişki

3. Sözcük Seçimleri

4. Haber Retoriği

a. Fotoğraf

b. İnanıdırıcı bilgiler

c. Görgü tanıklarının ifadeleri

Çözümleme 1. Örnek:

Bir metinde aslında yalnızca yerel bağdaşıklık yer almaz. Bunun yanı sıra global bağdaşıklık da vardır (van Dijk, 1991: 112-113). Global bağdaşıklık söylem için son derece önemlidir. Nitekim arka arkaya gelen cümleler arasında bir anlam barınmaktadır ve bu anlam kapasitesince bir metnin ortalama anlamsal birimi bulunmaktadır. Öte yandan temalar ve/veya konuları sezgisel olarak biliriz. Anılan global bağdaşıklık da bu temalar ve/veya konular gibi sezgisel olarak bildiğimiz şeyce işaretlenir. Örneğin temalar ve/veya konular metinleri özetlemektedir. Onlar, kavramsal olarak metnin en önemli enformasyonunu da belirtmektedir. Bazı temalar vardır ki bunlar kuramsal bakımdan anlamsal makro önermeler şeklinde ifade edilir. Onlar aynı zamanda metindeki arka arkaya gelen önermelerden elde edilirler. Örneğin seçim, soyutlama ve diğer işlemler karmaşık enformasyonu azaltır ve bunlar gibi makro kurallar tarafından ortaya konurlar. Makro önermeler, temaların hiyerarşik setini veya metnin tema yapısını düzenler. Bu arada dil kullanıcısı da burada belirtilen makro yapıları kullanır. Bunu, metni global olarak anlamak ve özetlemek için yapar. Elbette haber söyleminde makro yapının en tepesinde, geleneksel olarak yapılan başlıklarla haber girişleri yer almaktadır (van Dijk, 1991: 113).

Kuşkusuz burada kullanılan haberdeki anlam, Yunanistan bağlamında ortaya daha iyi serilecektir. Değerlendirmeler, dışarıdan yani Türkiye’den bakış bakımından yapılmaktadır. Nesnelmiş gibi görünen *Yunanistan’da kamu çalışanları grevde* başlığı iki anlamı birlikte taşımaktadır. Birincisi, “Yunanistan’da sorunlar var (kamu çalışanları orada greve gitmişlerdir)” şeklinde belirtmektedir. Bununla ilintili ikincisi ise “kamu çalışanları Yunanistan’da mutlu değildir (greve gitmişlerdir)” şeklindedir. Nitekim grev iş bırakmadır ve insanlar keyfi olarak iş bırakmazlar. Bu iki makro önerme metne giriş yapmıştır. İkisi bir araya getirildiğinde “bakın Yunanistan’da da grev gibi sorunlar var. Huzursuzluk her yerde yaşanmaktadır” anlamı çıkmaktadır. Bu da içyapıdaki sorunları meşrulaştırmada araç olarak kullanılabilen bir içeriğe sahiptir. Haber girişi ve ardından gelen cümleler bu temanın ileriki ayrıntılarını sağlamaktadır.

Haber girişi şu şekildedir: “Hükümetin ekonomi ve sosyal güvenlik politikalarına karşı yürüyüş düzenleyen protestocularla polis arasında çıkan arbedede 10 kişi gözaltına alındı.”

Öncelikle belirtildiğinde odakta, yapılan grev ve grevle gelen sorunlar bulunmaktadır. Başlık ve haber girişinden bu anlaşılmaktadır. Aşağıda örnekleri verilen ilerleyen anlatımlar da bu yöndedir: Örneğin “başkentteki günlük yaşamı olumsuz etkiliyor” ifadesi geçmektedir. Uçak seferlerindeki aksamalara yönelik anlatım da bu yönde bir işleve sahiptir. Haber girişinde koyu ve düz olarak verilen “yürüyüş düzenleyen protestocularla” ifadesinde sıfat sözcüğü kullanılarak grevde bulunanlar, çıktığı belirtilen arbedenin sorumlusu olarak gösterilmiştir. “Onlar yürüyüş düzenlemeseler arbede de çıkmayacak” anlamı belirtmektedir. Kaldı ki onları hükümet ve polis gibi resmi ve güvenlik ve huzuru sağlama temelinde meşru kurumların karşısında durmak zaten sorunlu ve

sorumlu yapmaktadır. Bu nedenle 10 kişinin gözaltına alınması da yasallaştırılmış ve meşrulaştırılmıştır. Ayrıca “arbede” sözcüğü kullanılarak iki taraf yaratılmıştır. Bu, masumca değildir ve sıradan insanlarla donanımlı polis arasında bir denklik kurulmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla polisin gücü karşısında zaten direnemeyen insanlar arasından 10 kişinin tutuklanmasıyla gelen güç farkının ve olumsuz eylemin üstü örtülmüştür. Sorumluluk bir kez daha grev yapanlara atılmıştır. Ayrıca aynı zamanda “yürüyüş düzenleyen protestocularla polis arasında” ifadesinde bir “karşıtsal ikilik” oluşturulmuştur. Burada “biz (polis) ve onlar (protestocular)” yaratılarak sanki yürüyüş düzenleyenler Yunanistan’ın huzurunu düşünmeyenler olarak kodlanarak polisin işlem ve eylemi meşrulaştırılmıştır. Bütün bu anlatılanlar haber girişinin ve ana olayın sunumunun ideolojik olduğunu göstermektedir: “Oysaki grev yasal bir haktır”.

Haber metni şu şekildedir:

Yunanistan’ın başkenti Atina’daki kamu çalışanları, hükümetin ekonomi ve sosyal güvenlik politikalarını protesto etmek amacıyla bir günlük greve gitti. Yunanistan Kamu Çalışanları Federasyonu (ADEDY) ve Orta Eğitimciler Sendikasının (OLME) çağrısıyla yapılan grev ve protestolar, başkentteki günlük yaşamı olumsuz etkiliyor. Toplu ulaşım ve sağlık çalışanlarının da katıldığı grev nedeniyle metro, tramvay ve otobüs seferlerinin aksadığı kentte, devlet hastanelerinde sadece acil servisler hizmet veriyor. Sivil Havacılık Teşkilatı (YPA) çalışanlarının greve katılımları nedeniyle iç ve dış hatlarda yapılması planlanan uçak seferlerinde de aksamalar yaşanıyor. Öte yandan ADEDY, OLME ve diğer sendika üyeleri, Klafmonos Meydanı’ndan parlamento binasının da bulunduğu Sintagma Meydanı’na yürümek istedi. Polisin, bir grup göstericinin molotofkokteylli saldırısına biber gazıyla yanıt verdiği, 10 kişi tutuklandı.

Haberde düz anlamlı olarak çıkan sonuç ve haber değeri atfedilmesinin nedeni, şiddet olaylarının olması ve 10 kişinin tutuklanmasıdır. Yan anlamlı sonuç ise “grevler gibi eylemler kötüdür ve polis huzur ve güveni sağlamak için her zaman görevinin başındadır ve bunu başarmak için gerekeni yapar” şeklindedir. Haberde dikkat edilirse ardalın ve bağlam bilgisi verilmemiştir. Örneğin greve gidenler, şiddet içerisinde sunulmak yerine, onların yaşam koşulları gelişmiş ülkelerdeki denklemlerden örnekler verilerek açıklanabilirdi. İdeolojik üretimin en önemli nedeni haberde bu bilgilerin yer almamasıdır. Örneğin bu haberde neden ve nasıl sorularının yanıtları 5N1K (ne oldu, nasıl oldu, neden oldu, ne zaman gerçekleşti, nerede gerçekleşti ve kim hakkında?) formülüne indirgenmiş ve gerçek yanıtlar verilmemiştir: Neden insanlar greve gider ki?

Yukarıdaki metinde geçen ifadelerde, “okuyucunun bu tür davranışlarda (yani greve gidildiğinde, yürüyüş düzenlendiğinde) tutuklamaların olacağını bildiği varsayılarak” bir önvarsayım yapılmıştır. Bununla, okuyucu nezdinde tutuklamalar meşrulaştırılmış ve onlara benzer bir davranışta bulunmama bakımından neredeyse altta yatan bir tehdit anlamında nasihat edilmiştir. Ayrıca “Grev kötüdür, Yunanistan da karışıktır, orada da sorunlar vardır. Buna da neden olanlar protestoculardır” şeklinde sezdirimlerde bulunulmuştur. Bunlar greve gidenleri olumsuz, hükümeti ve polisi ise olumlu olarak sunmaktadır. Bu

da bir ideolojik sunumdur.

Bunun yanı sıra duruma bağlı doğru ya da yanlış önerme örnekleri de bulunmaktadır. Örneğin, "Polisin, bir grup göstericinin molotof kokteylli saldırısına biber gazıyla yanıt verdiği gösteride, 10 kişi tutuklandı" ifadesinde bu durum gerçekleşmiştir. Haberi yazan sanki kendisi oradaymış gibi anlatmaktadır. Bu, "örtük alıntı" yapıldığı anlamına gelmektedir. Haber metninin tümü bu şekilde oluşturulmuştur. Cümlede ilk saldırıyı gösterici olarak tanımladığı insanların yaptığı anlatılmaktadır. Ama ya önce polis saldırmış ise? Bu defa doğru değişecektir. Cümlede duruma bağlı doğru ya da yanlış önerme kullanılarak polisin eylemi meşrulaştırılmış ve sorumluluk greve gidenlere yüklenmiştir: "Bir kez daha grev yasal bir haktır".

Tarz ortaya konurken farklı sözcükler kullanılır. Ayrıca değişik sözdizimsel yapı da seçilir. Böylece az ya da çok aynı şey, seçenekler arasında birisi tercih edilerek söylenir. Bu ise metin bakımından bir sonucu ortaya koyar (van Dijk, 1991: 115-116). Tarz bakımından gerçekleştirilen bazı tercihler belli sosyal ve ideolojik içeriklere sahiptir. Nitekim bu tercihler, haberi yazan ve kullananların tercihleri uyarınca yapılmaktadır. Böylece "protestocular" ve "göstericiler", "molotof kokteylli saldırı" kullanımı, haberi yazan ve kullananın ideolojik konumunu yansıtabilir. Gerçekten de bu kavramlar grev yapanların suçlanması senaryolarının bir bölümüdür. Bu senaryolarla bir hikâye yazılmıştır. Hikâye ideolojik sunuma neden olmuştur. Nitekim senaryolar sosyal bilgiye sahiptir. Bunun yanı sıra metnin önermeleri ve kavramları arasında çok sayıda "kayıp bağlar" vardır ve söz konusu bilgiler aracılığıyla bunları paylaşımımız mümkün olmaktadır. Bu kavram ve önermeler, okuyucu tarafından bilinen olarak önvarsayılan diğer enformasyondur. Dünya bilgisi ve inancına bu bağımlılık, öznel ve ideolojik bağdaşıklık yaratabilir: Gazeteci için söz konusu olan uyumla okuyucu için olanın anlamı aynı olmayabilir (van Dijk, 1991: 112). Cümleler arasındaki nedensel, işlevsel ve referansal geçişler ve gerekçeler bu yönde görev yapmıştır. Örneğin 10 kişinin tutuklanması, protestoya bağlanmıştır ya da molotof kokteylli saldırıya... Haberde şiddet içerikli bir düzenleme yapıldığından Yunanistan örneğinde dış dünyanın karışık olduğu ve içeride yaşanacak benzer bir soruna gerek olmadığı ya da olduğunda da sonuçlarının benzer olacağına ilişkin varsayımsal okumalara izin vermektedir.

Bu aşamada belirtim, yorum, zıtlık ve örnek önemli olmaktadır (van Dijk, 1991: 112). Başlıkta aslında yorum yapıldığı yukarıda ortaya konmuştur. "Kim, ne, nerede ve nasıl yapmış?" sorularının karşılığının 5N1K bakımından verildiği de yukarıda belirtilmiştir. Bir cümlelin yorumu sonrakinde yapılabilmıştır (protesto amacıyla greve gitti ve başkentteki yaşamı olumsuz etkiliyor gibi). Bunlar özel ve öznel değerlendirmelerdir. Örnek büyütülmüştür ve ideolojik işlevlere sahiptir. *Hürriyet* internet sitesinde yayımlanan ilgili haber örneğinde bu yapılmıştır.

Tarz, yukarıda belirtildiği gibi cümle sentaksında da görülmektedir. Otoriteler, olumsuz eylemin failleri olabilmektedir. Bu gerçekleştiğinde örnek durum

pas geçilmektedir. Ancak bu aşamada önemli bir nokta karşımıza çıkmaktadır. Türkçe haberlerde çoğunlukla aktif yapı kullanılmaktadır. Bununla da öznenin eylemi güçlendirilmektedir. İlgili haberde de cümleler çoğunlukla aktif yapıyla verilmiştir. Böylece hastanelerdeki sorunların, ulaşımdaki aksamaların kısacası günlük yaşamın olumsuz etkilenmesinin sorumluluğu grev yapanlara yüklenmiştir.

Bütün bu anlatımlara kanıt olarak kullanılan rakamlar ve yer isimleri gösterilebilir. Bunlarla inandırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Ancak örtük alıntılar, belirtildiği gibi haberi yazanın orada olduğu izlenimi vereceğinden daha inandırıcı olmaktadır. Ama bu haber özelinde en inandırıcı olarak gösterilecek kanıt fotoğrafta verilen dalgalanan Yunanistan bayrağıdır. Olay orada yani Yunanistan'da yaşanmıştır. Ancak ideolojik olarak sağlanan inandırıcılık durumu daha da ilginçtir: "Grev yapanların huzuru bozma girişimi boşuna çıkmıştır. Hükümet gerekli önlemleri almıştır. Polis gereğini yapmıştır. Bu tür girişimler boşa çıkacaktır. Nitekim Yunanistan dimdik ayakta durmaktadır. Bunun da kanıtı dalgalanan Yunanistan bayrağıdır" anlamını beraberinde taşımaktadır.

Çözümleme 2. Örnek:

Başlık: *Elton John'dan Brexit isyanı: Ben Avrupalıyım.*

Haber Girişi: "Dünyaca ünlü şarkıcı Elton John, İtalya'da verdiği konserde Brexit sürecinde ülkesinden utanmaya başladığını belirterek '*Ben bir Avrupalıyım, emperyalist aptal bir İngiliz değilim*' dedi."

Çözümleme yapmadan şunu belirtmek gerekir: Brexit'e karşı gelmek olumsuz gösterilecek bir duruma karşılık gelmemektedir. Dolayısıyla Elton John da özgür iradesiyle Brexit karşıtlığını ortaya koymuştur. Elbette bu önemlidir. Elton John'un neden "Ben Avrupalıyım" dediği kısmen de olsa haber girişi olan spotta anlaşılabilir. Metin okunduğunda daha da açık hale gelmektedir. Kuşkusuz bu açıklama ancak İngiltere ölçeğinde anlamlandırılabilir. Ancak yine de eleştirel söylem çözümlemesi bağlamında bazı noktalar belirtilebilir. Genelden özele doğru bir açıklayış içerisinde ideolojik üretime konu olan bir sunum yapıldığı görülmektedir. Bu başlıkta da iki önerme geliştirilmiştir. Birincisi isyan edilmektedir ve ikincisi Avrupalı olduğu ileri sürülmektedir. Buraya kadar anlatımda sorun yoktur iddiası geliştirilebilir. Ancak haber girişindeki açıklamada ideolojik bir sunum yapılmıştır. İdeolojik üretim, haber girişinde italik olarak verilen bölümde "karşıtlık", "parça bütün ilişkisi" ve "biz ve onlar ayrımı" içerisinde yapılmıştır.

"Ben bir Avrupalıyım, emperyalist aptal bir İngiliz değilim". Bu açıklamadan şu ifadeler türetilebilir:

1. Emperyalist aptal bir İngiliz vs. emperyalist ve aptal olmayan bir İngiliz
2. Emperyalist aptal bir İngiliz vs. emperyalist ve aptal olmayan bir Avrupalı

3. Avrupa vs. İngiltere
4. Avrupalı İngiliz vs. Avrupalı olmayan İngiliz
5. Avrupa, İngiltere'yi kapsar.
6. Avrupalı emperyalist ve aptal değildir.
7. Avrupalı İngiliz emperyalist ve aptal değildir.
8. Avrupalı olmayan İngiliz emperyalist ve aptaldır.
9. Elton John, Avrupalıdır.
10. Elton John, Avrupalı bir İngiliz'dir.
11. Elton John, emperyalist ve aptal olmayan biridir.

Elton John'un açıklamasından iki tür İngiliz olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim emperyalist aptal İngiliz'in karşıtı emperyalist ve aptal olmayan bir İngiliz'dir. Burada John, kendisini emperyalist ve aptal olmayan tarafa atarak "biz" yaratmaktadır. "Onlar" ise emperyalist ve aptal olanlardır. Yani Brexit taraftarlarıdır ama onlar gerçekten böyle değildirler; İngiliz politikacılar tarafından aldatılmışlardır. Bunun yanı sıra "Ben Avrupalıyım" derken emperyalist aptal bir İngiliz ile emperyalist ve aptal olmayan bir Avrupalı karşıtlığı kurulmaktadır. Ama bu doğru değildir. Nitekim parça bütün ilişkisi içerisinde 5. maddede yazılanlar doğrulanır ve Avrupa, İngiltere'yi kapsar. Doğal olarak 3. maddede yazılanlar da yanlışlanır. Avrupa'nın emperyalist ve aptal olmayışı diğer kıtalar devreye sokularak karşılaştırılabilir. Ancak böyle bir karşılaştırma da yapılamaz çünkü Avrupa yıllardan beridir örneğin Afrika'yı ve Latin Amerika'yı sömürmektedir. Yani emperyalist bir kıta olmuştur. Böylece Avrupalının ve Avrupalı İngiliz'in emperyalist olmayacağı da yanlışlanmış olmaktadır ama Elton John'un Avrupalı ve Avrupalı bir İngiliz olduğu doğrulanmış olmaktadır ve Avrupalı İngiliz ve Avrupalı olmayan İngiliz karşıtlığı kurulabilmektedir. Ama Avrupa emperyalist olduğu için Elton John'un kendisini emperyalist olmadığı şeklinde tanımlaması da doğru olarak çıkmamaktadır. Elton John'un açıklamasında bu anlam yatmaktadır.

Elbette böyle bir varsayımsal okuma doğru kabul edildiğinde Elton John'un ve onun haberini yayımlayan gazetenin ayrımcılık yaptığı ortaya çıkacaktır. Nitekim açıklamada bir ötekileştirme söz konusudur ve biz ve onlar yaratılmıştır. Avrupalı ve Avrupalı İngilizler, bizi temsil ederken, onlar ise Avrupa'nın karşısında duran ve metne göre emperyalist aptal İngilizler ile Avrupa'nın dışındaki her kıtada yaşayanlardır. Bu, bir ideolojik tavidir.

Haberde arılan ve bağlam bilgisi verilmemiştir. John'un İtalya'nın Verona kentinde konser verdiği sırada bir dakikalık açıklamasının hayranları tarafından ayakta alkışlandığı yazılmaktadır. Bunun yanı sıra geçen yılda açıklama yaptığı yazılmaktadır. Metinde geçen açıklamalar ise şu şekilde verilmiştir:

Brexit sürecinde ülkesinden utandığını belirten dünyaca ünlü İngiliz şarkıcı Elton John, 'Ülkemin yaptıkları insanları birbirinden ayırıyor ve bundan utanıyorum. Politikacılardan özellikle de İngiliz politikacılardan gına geldi. Brexit'ten gına geldi. Ben bir Avrupalıyım, emperyalist aptal bir İngiliz değil' ifadelerini kullandı... Referandumda İngiliz halkına doğrular söylenmedi. Ekonomik olarak tutulmayacak sözler verildi

Bu açıklamalardan Elton John'un Brexit'e karşı olduğu, hedefine ise İngiliz politikacıları aldığı anlaşılmaktadır. Onların, insanlar arasında ayrımcılık yaptığını belirtmektedir. Eleştirel durmaktadır. Ancak açıklamasının dilbilimsel kavramlardan hareket edilerek anlamlandırmasında yukarıdaki yorumlar ortaya çıkmaktadır. Onun isyanı böylece elitist bir tavra dönüşmüştür. Habere inandırıcılık katmak bakımından John hakkında olumlu kariyer bilgilerine yer verilmiştir.

Sonuç

Bu çalışmada Teun Adrian van Dijk'ın sosyo-bilişsel yaklaşımı çerçevesinde kendisinin geliştirdiği makro - mikro şeması (van Dijk, 1983) uyarınca 8 yıl sonra yaptığı bir çözümleme (van Dijk, 1991) dikkate alınarak eleştirel söylem çözümlemesi yapılmıştır. Çözümleme, iki farklı haber üzerinde gerçekleştirilmiştir. Aslında yalnızca iki haber üzerinde çözümleme yapılması rastlantı değildir. Bu iki haber, Türkiye'de van Dijk'ın şemasının doğru uygulanmadığı yani eleştirel söylem çözümlemesinin özellikle iletişim alanında yanlış uygulandığı gözetilerek, burada yapılan çözümlemelerin örnek alınması gerektiği düzeyde seçilmiştir.

Çözümleme sonucunda haberin bir söylemi olduğu fark edilebilmektedir. Bu söylemde ideolojik üretim yapıldığı da açık hale gelmiştir. Her iki haberde de ardalın ve bağlam bilgisi ideolojik üretimi kesecek düzeyde verilmemiştir. Bir başka anlatımla, ideolojik üretimin başlıca nedenlerinden biri ardalın ve bağlam bilgisinin olmamasıdır. Haberlerden çıkan sonuçlar birinci haberde şiddet üzerinden belirirken ikincisinde ilginçlik bakımından ortaya çıkmıştır. Ama ideolojik düzeyde çıkan sonuçlar daha anlamlıdır: Birinci haberde "Grev kötüdür. Meşru güvenlik güçleri greve katılanları tutuklar ve huzur ve güveni sağlar", ikinci haberde ise "İdeolojik üretimde biz ve onlar yaratılmaktadır" şeklindedir.

Haberlerde eleştirel söylem çözümlemesi için kritik aşamayı temsil eden dilbilimsel kavramlar eşliğinde yapılan çözümlemede ideolojik üretim yapıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu dilbilimsel kavramlar bakımından çözümleme değerlendirildiğinde "parça - bütün ilişkisi, karşıtsal ikilik, önvarsayım, sezdirim, biz ve onlar ikiliği, sıfat sözcüsü" örnekleri eşliğinde bir anlam çatısı kurulduğu anlaşılmıştır.

Haber metni bakımından hem yerel hem de global bağdaşıklık vardır ve ideolojik üretime konu olan da bu bağdaşıklık ilişkilerinde yatmaktadır. Haber-

lerde belirtim, yorum, özetleme ve zıtlık ilişkilerine rastlanmaktadır. Tarz bakımından sözcük seçimleri risklidir. Birinci haber bakımından “protestocular”, “göstericiler” ve “molotof kokteylli saldırı”; ikinci haber açısından da emperyalist ve aptal üzerinden ideolojik üretim yapılmıştır. Bunun yanı sıra aktif cümle yapılarıyla, retorik unsurlar da ideolojik üretimi pekiştirmiştir.

Kaynakça

- Fairclough, N. (2001). *Language and power*. London: Longman.
- Fowler, R., Hodge, B. Kress, G. ve Trew, T. (1979). *Language and control*. London: Routledge.
- Habertürk* (31 Mayıs 2019). Elton John’dan Brexit isyanı: Ben Avrupalıyım. <https://www.haberturk.com/elton-john-dan-brexite-isyani-ben-avrupaliyim-2481595>. 21 Ekim 2020.
- Hürriyet* (15 Ekim 2020). Yunanistan’da kamu çalışanları grevde. <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/yunanistanda-kamu-calisanlari-grevde-41637145>. 21 Ekim 2020.
- Jahedi, M., Abdullah, F. S. ve Mukundan, J. (2014). An overview of focal approaches of critical discourse analysis. *International Journal of Education & Literacy Studies*, 2(4), 28-35.
- Kress, G. ve Hodge B. (1979). *Language as ideology*. Routledge.
- Özer, Ö. (2018). *Gökyüzüne çığlık öncülerden eleştirel söylem yaklaşımları ve özgün çözümler*. Konya: Literatürk Academia.
- Todolí Cervera, J., Labarta Postigo, M. ve Dolon Herrero, R. (2006). What is critical discourse analysis?. *Quaderns de Filologia. Estudis Lingüístics*, XI, 9-34.
- van Dijk, A. T. (1977). *Text and context: Exploration in the semantics and pragmatics of discourse*. London: Sage.
- (1981). *Studies in the pragmatics of discourse*. The Hague / Berlin: Mouton.
- (1983). Discourse analysis: Its development and application to the structure of news. *Journal of Communication*. 33(2). 20-43.
- (der.) (1986). *Discourse and communication: New approaches to the analysis of mass media discourse and communication*. Berlin/New York: de Gruyter.
- (1988a). *News as discourse*. Lawrence Earlbaum Associates Publication.
- (1988b). *News analysis*. Lawrence Earlbaum Associates Publication.
- (1991). Media contents the interdisciplinary study of news as discourse. K. B. Jensen ve N. W. Jankowski (ed.), *A handbook of qualitative method-*

- ologies for mass communication research* (108-120). Routledge.
- (1993). Principles of critical discourse analysis. *Discourse & Society*, 4(2): 249-283.
- (1996). Discourse, power and access. C. R. Caldas-Coulthard and M. Coulthard (eds.), *Texts and practices: Readings in critical discourse analysis* (84-104). London: Routledge.
- (2001). Critical discourse analysis. D. Tannen, D. Schiffrin ve H. Hamilton (ed.), *Handbook of discourse analysis* (352-371). Oxford: Blackwell, 2001 (Longer version on homepage).
- (2016). Sociocognitive discourse studies. J. Richardson ve J. Flowerdew (ed.), *Handbook of discourse analysis* (1-26). Routledge.
- van Dijk, A. T. ve Kintsch, W. (1983). *Strategies of discourse comprehension*. New York: Academic Press.
- Wodak, R. (2002). Aspects of critical discourse analysis. *Zeitschrift für angewandte linguistik*, 36, 5-31.
- Wodak, R. ve Meyer, M. (2009). Critical discourse analysis: History, agenda, theory, and methodology. R. Wodak ve M. Meyer (eds), *Methods of critical discourse analysis* (1-33). London: Sage Publications.

Etik Kurul Onayı: Etik kurul onayına ihtiyaç bulunmamaktadır.

Çıkar çatışması: Çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansal destek: Finansal destek bulunmamaktadır.

Teşekkür: Bu çalışmayı okuyup görüşlerini sunan Araştırma Görevlisi Alper Hakan Yavaşçalı ve doktora öğrencisi Gözde Alptekin'e çok teşekkür ederim. Ayrıca, bu konuda çözümlene yapmayı öğrenmemde başka bir çalışmayı yaparken katkı veren dilbilim uzmanı Doçent Doktor Zeynep Erk Emeksiz'e de teşekkür ediyorum.

Ethics committee approval: There is no need for ethics committee approval.

Conflict of interest: There are no conflicts of interest to declare.

Financial support: No funding was received for this study.

Acknowledgement: I would like to thank Research Assistant Alper Hakan Yavaşçalı and PhD student Gözde Alptekin, who commented on this study. I would also like to thank linguistics expert Assoc. Prof. Zeynep Erk Emeksiz (PhD), who helped me learn how to analyze this subject.

Ek 1

HABERLER > EKONOMİ HABERLERİ

Yunanistan'da kamu çalışanları grevde

#Yunanistan

#Kamu

#Grev

AA

Ekim 15, 2020 15:13 · 1dk okuma

Hükümetin ekonomi ve sosyal güvenlik politikalarına karşı yürüyüş düzenleyen protestocularla polis arasında çıkan arbedede 10 kişi gözaltına alındı.

Yunanistan'ın başkenti Atina'daki **Kamu** çalışanları, hükümetin ekonomi ve sosyal güvenlik politikalarını protesto amacıyla bir günlük greve gitti.

Yunanistan Kamu Çalışanları Federasyonu (ADEDY) ve Orta Eğitimciler Sendikasının (OLME) çağrısıyla yapılan **Grev** ve protestolar, başkentteki günlük yaşamı olumsuz etkiliyor.

Toplu ulaşım ve sağlık çalışanlarının da katıldığı grev nedeniyle metro, tramvay ve otobüs seferlerinin aksadığı kentte, devlet hastanelerinde sadece acil servisler hizmet veriyor.

Sivil Havacılık Teşkilatı (YPA) çalışanlarının greve katılımları nedeniyle iç ve dış hatlarda yapılması planlanan uçak seferlerinde de aksamalar yaşanıyor.

Öte yandan ADEDY, OLME ve diğer sendika üyeleri, Klafmonos Meydanı'ndan parlamento binasının da bulunduğu Sintagma Meydanı'na yürümek istedi.

Polisin, bir grup göstericinin molotofkokteylli saldırısına biber gazıyla yanıt verdiği gösteride, 10 kişi gözaltına alındı.

Ek 2

Haberler / Dünya

ABONE OL

Google News

Elton John'dan Brexit isyanı: Ben Avrupalıyım

31.05.2019 - 16:54
Güncelleme: 31.05.2019 - 16:57

Dünyaca ünlü şarkıcı Elton John, İtalya'da verdiği konserde Brexit sürecinde ülkesinden utanmaya başladığını belirterek "Ben bir Avrupalıyım, emperyalist aptal bir İngiliz değilim" dedi.

İngiltere'de devam eden Brexit muammasına ünlü isimler de tepki gösteriyor. İtalya'nın Veroona kentinde verdiği konserde Brexit sürecinde ülkesinden utandığını belirten dünyaca ünlü İngiliz şarkıcı Elton John "Ülkemin yaptıkları insanları birbirinden ayırıyor ve bundan utanıyorum. Politikacılardan özellikle de İngiliz politikacılardan gına geldi. Brexit'ten gına geldi. Ben bir Avrupalıyım, emperyalist aptal bir İngiliz değil" ifadelerini kullandı. Elton John'un bu sözleri İtalyan hayranları tarafından ayakta alkışlandı.

İNGİLİZLERE DOĞRULAR SÖYLENMEDİ

72 yaşındaki şarkıcının konser esnasında yaptığı bu bir dakikalık konuşma Brexit meselesine getirdiği ilk eleştiri olmadı. Geçen yıl temmuz ayında konuyla ilgili yaptığı değerlendirmede "Referandumda İngiliz halkına doğrular söylenmedi. Ekonomik olarak tutulamayacak sözler verildi. Bugüne kadar dünya genelinde 300 milyonun üzerinde albüm satan ve 5 Grammy ödülü alan Elton John bu yaz son turnesine çıkacağını açıkladı.

